

KAPİTALİZM VE ŞİZOFRENİ: DELEUZE VE GUATTARI

CAPITALISM AND SCHIZOPHRENIA: DELEUZE AND GUATTARI

Mahmut YARDIMCIOĞLU¹

Merve KAPLAN²

Öz

Karl Marx'ın kapitalizm kuramını, çağdaş Fransız felsefecileri Deleuze ve Guattari Nietzsche'nin diyalektik olmayan bakış açısıyla incelemektedirler. Anti- Oedipus (1972) eserinde, Deleuze ve Guattari, kapitalizmin genel hatlarını psikanalitik yapı şeklinde ifade ederler. Kapitalizm, kişileri hayat tarzı bağlamında şizofren yapmaz; ekonomik süreç bağlamında şizofren yapar. Marx düşüncesinde belirsiz üretme, yersiz yurtsuzlaştırılmış işle ilgili ekonomi politik bir durum mevcutken; süreç yabancılaştırmaya dönüşmektedir. Marx ve Deleuze özel mülkiyet fikrine karşı çıkmaktadırlar. Marx'ın özel mülkiyete karşı çıkmasının temel altyapısı kapitalizm iken, Deleuze ise psikanalizden yola çıkarak karşı koymaktadır. Deleuze, "Hakikat onu yeniden üretme isteğimizle ilgilidir" derken, hakikatin yenilenmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. Bu çalışmanın amacı modern toplumun çıkmazlarını Marx bakış açısıyla kapitalizm ve şizofreni üzerinden Deleuze ve Guattari düşünceleri bağlamında bir değerlendirme ile sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Şizo-analiz, Anti-oedipus

JEL Kodları: E10, E19

Abstract

They examine Karl Marx's theory of capitalism from the non-dialectical point of view of the contemporary French philosophers Deleuze and Guattari Nietzsche. In Anti-Oedipus (1972), Deleuze and Guattari describe the general aspects of capitalism as psychoanalytic structures. Capitalism does not make people schizophrenic in the context of lifestyle; makes schizophrenia in the context of the economic process. In Marx's thought, there is an uncertain production; the process turns into alienation. Marx and Deleuze oppose the idea of private property. While capitalism is the basic infrastructure of Marx's opposition to private property, Deleuze is opposed by psychoanalysis. When Deleuze said, ini The truth is about our desire to reproduce it, "he expressed the necessity to renew the truth. The aim of this study is to present the dilemmas of modern society from an Marx perspective with an assessment of capitalism and schizophrenia in the context of the ideas of Deleuze and Guattari.

Keywords: Capitalism, Schizo-analysis, Anti-oedipus

Jel Codes: E10, E19

¹ Prof.Dr, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Muhasebe Ve Finansman Anabilim Dalı, mahmutyardimcioglu@gmail.com

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme ABD, kaplanmerve33@gmail.com

1.GİRİŞ

Bu makale First International Economics and Business Symposium kapsamında sunulmuştur ve bu akademik etkinlik kapsamında yapılan eleştiriler doğrultusunda güncellenerek, düzeltilerek ve eklemeler yapılarak makaleye dönüştürülmüştür.

Deleuze ve Guattari, şizofreni kavramını kendi kullanım şekline karşı çıkararak kendi eserlerinde kapitalizm ile bağı neticesinde ele almışlardır. Şizoanalitik süreçte şizofreni kavramı sermayenin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-libidinal nitelikleri ve bu niteliklerin yansımalarını anlatmak için kullanılan bir kavramsallaşmadır. Şizofreni bu bağlamlar ile kapitalist yapı dolayısıyla hem üretilen hem de bastırılan bir psişik ve toplumsal sürece gönderme yoludur (Holland,2005:74).

Şizofreni, kapitalizmin kodsuzlaştırma niteliği sonucu ortaya çıkmaktadır. Şizofreni ile anlatılmak istenen bir toplumsal pratik şeklinde kontrol edilemeyen, kişiler arasındaki haz sürecinin bir ifadesidir. Şizofreni psikanalitik paradigmanda ifade edildiği biçimiyle zihinsel bir hastalık olarak anlaşılmamaktadır. Şizofrenler modern-kapitalist toplumsallaşmanın yarattığı artıklardır. Şizofrenler psikanaliz ve çekirdek aile gibi kapitalist toplumun hakim yapıları içerisinde gelişen uyumsuzluğun neticesidir. Kapitalizm ise şizofreni ortaya çıkaran temel yapıtaşı olmaktadır. Bu bağlamda şizofreni kapitalizmin bir artığı olmaktadır. Şizofreni yersiz yurtsuzlaşma yaratmaktadır. Şizofreni kodlara aynı zamanda kapitalist kurumlar üzerinde etkin olan şizofrenik yersiz yurtsuzlaştırma, eyleminin entropik ilkesi, devindirici hakimiyetidir (Holland,2005: 75).

Şizofreni sınırı olmayan “semiosis”dir. Sınırı olmayan semiosis ile semiyolojinin teknik bileşenlerinin değiştirilmesi ile anlamın semiyotik düzeyde sınırı olmayan bir biçimde artışının ifadesidir (Holland, 2006: 22). Kapitalist sistemde şizofreniye bir karşı-eğilim de oluşmaktadır. Deleuze ve Guattari’ye göre bu süreç “paranoya” olarak ifade edilmektedir. Paranoyada anlamın radikal ve sınırsız, kendiliğinden akışı mümkün olmamaktadır. Holland’a göre paranoya “devrimci şizofreninin zıttı niteliğinde olan, kimi yönleriyle kapitalizm öncesi toplumsal formasyonların bir sonucu niteliğinde olan paranoyadır. Şizofreni, sabit kodlar olmadan semiyotik sürecinin olumlanmasına yardımcı olurken, paranoya da her şey bir kod dahilinde gerçekleşip her şey anlamlıdır. Şizofrenide deneyimleme sürecinden başka bir anlam kaynağı bulunmazken, paranoyada tüm kodlar ve anlamın tek ve yüce bir kaynağı vardır: Despot olarak Tanrı” (Holland, 2005: 75).

2.KAPİTALİZME ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Deleuze ve Guattari’nin çalışması bir kapitalizm eleştirisidir. Söz konusu kapitalizm eleştirisi olunca Marksist dünyadaki tartışmaları ele alarak eleştirilerine başlamışlardır. Marksist çevrelerdeki tartışmanın kökenine kadar inmenin gerekliliğini fark eden Deleuze ve Guattari devrim neden gerçekleşmedi sorusuna kadar irdelenmişlerdir. Bu tartışmaların neticesinde devrimin gerçekleşmemesi kapitalizmin kendi içinde geçirdiği değişimlerden ileri gelmektedir. Deleuze ve Guattari’nin kapitalizmle ilgili yaptıkları ilk eleştiri kapitalizm artık Marx’ın ifade ettiği gibi bir kapitalizm olmadığıdır. Marx’ın ifade ettiği kapitalizm, rekabetçi kapitalizm, yerini, tekelci veya anonim kapitalizme bırakmıştır. Bu şekilde ifade edilen bu yeni kapitalizm, ideolojik mistikleşme şekilleriyle ifade değiştiren, kendine özgü yeni sömürü ve baskı biçimleri” meydana getirmiştir (Brown, 1989: 17).

Bu yeni kapitalizm tanımı ve değişen durum neticesinde Marksistler Ortodoks Marksistler ve revizyonistler olarak ikiye ayrılmışlardır.1920’li senelerde kapitalizm temelli Freud-Marx fikirlerini savunarak bir sentez oluşturmak isteyen Freudmarksistler meydana çıkmıştır. Freudmarksistler Marksist yaklaşımların “şahsi” bakış açısını görmezden gelerek yalnızca makro yapılarla ilgilendiği görüşünü savunmaktadırlar. Şahsi olan aynı zamanda politiktir (Brown, 1989: 24).

Bu kapitalizm tartışmaları bağlamında bir diğer tartışma konusu da sınıf kavramı üzerinedir. Sınıf kavramı makro boyutu olan bir kavramdır. Tüm bu sınıf ve yeni kapitalizmden yola çıkarak psikanaliz ile Marksizm arasında bir bağ kurma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Şahsi olanın politik de olacağı” düşüncesinden hareketle psikişik uzamın kapitalist fikirlerin manipülatif telkinlerinden korunması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Kapitalizmi dini haline getiren iktidar artık kolektif örgütlenmelerle değil psikişik olan kitlesel düzlemde üretilmiş üretimle ilintilidir. Psikişik olanı kullandığımızda kitleselleşmiş olmaktadır. Bu bağlamda devrimin öncelikle kişisel alanda başlaması başarılı olması için yegane yoldur görüşü hakimdir. Kapitalizm eleştirisi yapılırken bir diğer önemli kavram ise ego kavramıdır. Ego burjuvanın kendisidir ve kapitalist dünyada insanları yöneten en büyük güçlerin başında gelmektedir. Deleuze ve Guattari, tümüyle Freud ve Marksist düşünce temelli bir kapitalizm eleştirisi yapmışlardır (Deleuze ve Guattari, 2004: 129).

3. KAPİTALİZM VE PSİKANALİTİK BAĞLAM

Deleuze ve Guattari Freud geleneğine hem sahip çıkmışlar hem de psikanalizin işleyişi, amaçlarını eleştirmiş ve birçok kere reddetmişlerdir. Onlara göre psikanaliz masum değildir ve kapitalizme hizmet etmektedir. Deleuze ve Guattari’ye göre burjuva düzenini efendi kabul ederek kapitalist baskı rejimine boyun eğmişlerdir. Psikanaliz kapitalist öznellik için uygun öznelere imal etme süreci güden bir manipülasyon yöntemidir. Bu bağlamda psikanalizin sunduklarına inanmamalı, ve onu reddetmeliyiz. Freudmarksist geleneğin temel amacı olan bu durum, psikanalizin gücü arttıkça, daha fazla ilgi çekerek gücünü arttırmıştır. Deleuze ve Guattari’de bu Marksist geleneğin başında gelerek gruba öncülük etmişlerdir. Bu bağlamda savundukları en önemli önerme psikanalizin “devlet dini” olduğu fikrini ortaya atmışlardır Deleuze ve Guattari kavramların özsel anlamlarıyla değil, görevleriyle ilgilenmişlerdir. Psikanaliz neye hizmet eder”, “psikanaliz nasıl işler” sorusuna odaklanmalarının sebebi psikanalizin özsel anlamını değil işlevini ortaya koyma çabalarıdır. Psikanalizin Deleuze ve Guattari tarafından böyle bir şahsi perspektifle bakmak, onları, otomatik olarak iktidar tarafından bakmalarına sebep olmuştur. Deleuze ve Guattari iktidarın oluşumu ve işleyiş mekaniği konusu son derece önemlidir. Onlara göre iktidarın sivil alanda yayılmasının en önemli aracı psikanaliz olmaktadır. Bu bağlamda iktidarın psikanaliz olmadan hiçbir yayılım sürecinin mümkün olmadığını ifade ederler (Deleuze ve Guattari, 1994: 5).

Kapitalizmin yayılması ile meydana gelen yeni toplumsallık şekli Fransız felsefecileri Deleuze ve Guattari tarafından ele alınan önemli bir konudur. Marx’ın düşüncelerini içeren yönüyle Deleuze ve Guattari fikirleri başından beri toplumsallığın zıtlığını içermektedir. Kapitalist toplumsallık sadece kişiyi yalnızca kodlamalar aracılığı ile tahakküme tabii tutan bir toplumsallık olmamakla birlikte bu biçimde kişiyi farklı nitelikleriyle hem abluka altına almakta hem de almıyor gibi yapmaktadır. Deleuze metodolojisindeki önemli bir nosyon yersiz-yurtsuzlaşma’dır. Yersiz yurtsuzlaşma göçebelikle bağlantılı bir nosyondur. Deleuze ve Guattari’nin eserlerinde sıkça yer verdikleri bu nosyon hegemonik söylemlerin tutarlı ortamını dağıtmak’ (Goodchild, 1996: 57) fikri neticesinde yersiz-yurtsuzlaşma nosyonuna yeni bir anlam yüklemektedir. Yersiz-yurtsuzlaşma hem köklerinden kopmama hem de tam anlamıyla geleneğine ve geçmişine ait olmamak ve bağ hissetmemek halidir. Göçebelikle toplumdaki imgeler, fikirler ve toplumsal pratikler oldukları alandan koparılarak dünyayı dolaşırlar. Bu durum Deleuzyen felsefede yersiz-yurtsuzlaşma şeklinde isimlendirilmiştir. Deleuze ve Guattari düşüncesinde kapitalist toplumsal makine kendi üretim şekli itibariyle akımların kod çözümü ve yersiz-yurtsuzlaşması ile ifade edilmektedir. Kod çözümü bir kodun anlamlandırılması değil kodun parçalanışı demektir. O, tarihsel süreçteki toplumsal yapıların kodladığı ve üst kodladığı akımların kod çözümünü gerçekleştirmesine olanak sağlar fakat diğer tüm üyelerden daha acımasız biçimde akımları kapitalist sermayenin bedenine bağımlı kılan katı bir aksiyomatığı onların yerine koymaktadır (Deleuze ve Guattari, 1990: 355-356) .

Kapitalist makine bir yandan akımların kod çözümü ya da yersiz-yurtsuzlaşmayı meydana getirirken diğer taraftan onların şiddetli yeniden yerli-yurtlulaşmaları olarak çifte bir hareketin ifadesidir. Bu, insanı geçmiş bağlardan kopardığı ve bu şekilde eski aidiyetleri yıktığı için bir yersiz-yurtsuzlaştırmadır. Bunun sebebi artık eski merkezlerin yok edilmesidir. Bu şekilde eski feodal kölelik yıkılmıştır. Birey özgürlüğü esas olmaktadır. Bu bağlamda bireyin kapitalist sermaye içinde yeniden üretilmesi ve bu şekilde yeniden bir otoritenin tahakkümü altında kalması durumu ortaya çıkmaktadır. Deleuze ve Guattari'nin kapitalist toplumsallıkla ilgili fikirleri sermayeye bağlı yeni bir toplumsallık tipi ile sınırlı değildir. Deleuze ve Guattari'ye göre kapitalist toplumsallık benzersiz bir güruhun örgütlenmeye yarayan şekliyle eşsiz kölecilik ve emsalsiz bir itaate zemin hazırlamaktadır. Efendilerin bile olmadığı bir düzen süregelmektedir. Yalnızca başka köleleri yöneten köleler mevcuttur. Burjuvazi erekler için pozitif değeri absorbe eder ama aslında bir bütün olarak bakıldığında bu durumun kendi çıkarı ile alakası bulunmamaktadır. Kapitalizm dünya ölçeğinde ekümenik bir dönüşümü içermektedir (Deleuze ve Guattari,1990:368-369).

Anti- Oedipus eserinde Deleuze ve Guattari, geç kapitalizmin genel şuurunun şizofrenik olduğunu ifade ederler. Ama kapitalizm, kişileri hayat tarzı olarak değil ekonomik anlamda şizofren haline getirmektedir. Kapitalizm de bir sosyal olgudur, fakat diğer sosyal olgulardan farklı olarak, daha negatiftir. Şizofreni de, kendine has bir tökezleme ile aynı şeyi gerçekleştirmektedir. Yersiz-yurtsuzlaştığında kapitalizm ile aynı görevi üstlenir, tutarsızlığı sebebiyle dahası ondan fazlasını yapma eğilimindedir. Kapitalizm daha tutarlıdır (Deleuze, 2005:19).

Deleuze ve Guattari düşüncesine göre psikanaliz, kapitalizmin bir parçasıdır. Onlara göre kapitalizmde sürekli olarak iki hareket bulunmaktadır: Bir taraftan akışların açıklığa kavuşturulması ve yersiz yurtsuzlaştırılması ki bu subjektif etkinliğin keşif yönüdür, diğer yandan ise yeniden yerli-yurtlulaştırmanın devam etmesidir. Uygulanmaması gereken lokal despotizm uygulanmaktadır. Yeniden yerli-yurtlulaştırma saf arkaizmlerin bir yeniden canlandırması değildir yalnızca; bu anlamda yeniden yurtlulaştırmanın öznel olması gerekmektedir. Özel mülkiyet şartları altında olduğu müddetçe ekonomi politik bir durumdur. İkinci olarak da öznel modern ailede meydana geldikçe de, psikanalizin görevidir. Bu anlamda psikanaliz, en az ticaret kadar, ekonomist kadar ve en az sanayici kadar kapitalizme aittir (Deleuze,2005: 77).

Deleuze ve Guattari'ye göre kapitalist sistem tüketim ürünleri ürettiği gibi şizolar üretmektedir. Kapitalizmin yarattığı kişilerin devamlı klinik veya bağımlı hasta kişiler olmasını Deleuze ve Guattari kapitalizmin tüm toplumların sınırı olmasına bağlamaktadır. Kapitalizm dışındaki sistemler kodlama sistemiyle işliyorken, kapitalizm kodların parçalanması sistemiyle işlemektedir. Bu sebeple kapitalizm her toplumun göreceli sınırı olmaktadır. Şizofreni ise buna karşılık sosyal bağları bulunmuş organsız bedenlerin özgür bir devlette akışına sebebiyet veren mutlak sınırdır. Deleuze ve Guattari'ye göre şizofreni kapitalizmin en yoğun yönetiminin neticesidir. Kapitalizm sınırlarının dışına çıkabilen bu şizofreniyi tekrardan kendi için sisteminin içine almaya çalışmaktadır. Şizofreni kapitalizmin kodlarını çözmesi sebebiyle, kapitalizme özdeş değildir; o farktır.

Kapitalizm düalizmi iki ana etmen üzerine inşa edilmiştir. Bu etmenlerden biri para kazanma üzerine, diğeri ise yatırım dengesi üzerinedir. Kapitalizmde bu bahsi geçen iki ana etmeni tam olarak birbirinden ayıracak bir fark mevcut değildir. Bu iki ana etmen arasındaki denge, akış ve kod çözümü veya oluş ile süregelmektedir. Bu sebeple kapitalizmin sınırı aşkın veya dışsal değil içsel ve içkindir. Kapitalizm kendi sınırlarını devamlı olarak yeniden üreterek, devam eden şekilde var olan durumun ötesine geçmektedir. Kapitalizm tüm toplumların dış sınırı ise, bu kapitalizmin bir dış sınırının mevcut bulunmamasının bir sonucudur; kapitalizmin, kapitalin kendisi olan içsel sınırları bulunmaktadır (Deleuze ve Guattari,1990:251) .

Kapitalizmde devlet ve ordu anti üretimin sonucu ve bu üretimin bütünlerini oluşturmaktadır. Kapitalizmde üretim içsel ilişkiler sonucu meydana geldiği için anti üretimin aygıtları da artık üretime zıt olan aşkın haller değildir. Aksine kapitalist makine kendini üretici makine yoluyla açıkça pozitif değeri, üretimi veya kapitali düzenlemek için harekete geçmektedir. Kapital, kapitalistin organsız bedeni durumundadır. Kapital, psikiyatrinin eşdeğer bir ifadesiyle akıldışıdır. Para rejimi kendi içinde çok özel bir akıldışılık bulundurmaktadır. Bu rasyonelliğin olmadığı durumda para sadece onun akışı ve birikimi olmayıp, para kapital için paranın üretimi olmaktadır. Para küreselleşme anlamına gelen artı değer yaratmaktadır (Deleuze ve Guattari,1990:265) .

Kapitalizm uluslararası ilişkilerde paranın üretim akışı ile belirlenmektedir. Kapitalizmi nesnelleştiren şey, uluslararası ekonomik ilişkilerin üretim kurallarına göre işleyip işlemediğidir. Uluslararası ilişkiler ise sosyal oluşumların bağdaşıklığına doğru bir eğilimle şekillenmektedir. Kapitalizm ticari kaygıyla üretimin artması sebebiyle aksiyomlar oluşturarak bütün sosyal formları da onların kapasiteleriyle eş zamanlı olarak dönüştürme eğilimindedir. Bu anlamda kapitalizm aksiyomatiktir, çünkü onun içsel tek bir yasının dışında başka bir yasası bulunmamaktadır. Kapitalizmin içsel yasası kaynakların ve enerjinin uç sınırlarıyla evrendeki sınırları arasındaki fark ile kişileri karşı karşıya bırakmasıdır. Deleuze ve Guattari düşüncesine göre bütün bu uç sınırlar kapitalizmin kendi sınırlarını ifade etmektedir. Kapitalizm kendi sınırlarını aşmak gayesi içerisindedir. Bu anlamda yeni endüstriler, yüksek kazançlar kapitalizmin kendine koyduğu hedeflerdir. Buna karşın totaliter rejimler kendi sınırları ile yüzleştiklerinde, sınırlarını aşmak yerine o sınırları koruma ve kısıtlama yolunu seçmektedirler. Sosyal demokratik rejimlerde ise bu durum sınırlarının yanlış konumlanmasıyla yüzleşme şeklinde gerçekleşmektedir. Deleuze ve Guattari için kapitalizmin işleyişi yer yurt üzerinden değildir. Daha önce de değindiğimiz gibi kapitalizmin işleyişi yersiz-yurtsuzlaştırma üzerindedir. Özel mülk de daha çok dönüştürülebilir soyut haklar üzerine kuruludur. Bu sebeple de kapitalizm büyük bir ölçekte emperyal bir organizasyonun neticesidir. Bu dönüşümlerin kendi olumsuzlukları bulunmaktadır. Bütün bunlarla beraber geniş çaplı ağlar sosyal oluşumlar ve ilişkiler için belirleyici olmaktadır. Bundan dolayı kapital, devletsiz işleyen ekonomik düzenin büyümesidir. Deleuze ve Guattari için kapitalizm ne devlete karşı bir savaş ne de ticaretin bir ismidir, kapitalizm yersiz-yurtsuzlaştırmanın üst biçimidir. Guattari'ye göre kapital soyut bir kategori değildir: O, sosyal oluşumların neticesinde şekillenen bir göstergedir (Deleuze ve Guattari,1990:501-511)

Guattari düşüncesine göre kapitalizm sadece tüketim amaçlı ticari mallar üretmemektedir. Kapitalizmin kurumsal ve alt bireysel mekanizmalar, algı sistemleri, imgeler, hiyerarşiye boyun eğmeler ve tahakküme yönelik değerler üretmektedir. En eski toplumlara bakacak olursak gücün kapitalleşmesi ile mutlaka karşılaşma hali söz konusudur. Söz konusu güçler çoklu bir forma bürünebilmektedirler; ünün kapitali, kişide bedenleşmiş gücün mistik kapitali, etnik grup kapitali... Guattari bireylerin her aşamalarında hayatlarına girdiğini ifade ettiği kapitalizm, beşikteyken, konuşmaya başlamadan temsili nesnelere iken, televizyon aracılığıyla, yetiştiği çevre ve aile yoluyla bir şekilde herkesin içine doğduğu ve devamında kendini çekemediği bir sistemdir.

Kapitalizmin kendisinin dışındaki her şey irrasyonelin rasyonelitesidir. Deleuze'e göre rasyonellikte yasa dışı bir şey bulmak mümkün değildir. Kapitalist sistemde ideolojinin de bir anlam ifade etmediği görüşünü savunmaktadır. Zaten sorun ideoloji değildir; burada ekonomi-ideoloji karşıtlığı anlamını kaybetmektedir. Kapitalist sistemde temel sorun gücün organizasyonudur. Burada gücün organizasyonu arzusunun ekonomi içerisine yatırılmış akışıdır. Deleuze ve Guattari düşüncesine göre kapitalizmde ideoloji bir yanılısamadır. Marksist fikirdeki altyapı, üstyapı ideolojik ayrımı burada söz konusu değildir. Bu sebeple kapitalizmde ideolojideki arzu rejimi kabul edilmemektedir. Arzu alt yapı içerisine aşılanır ve alt yapı arzusunun işleyişinin kusursuz bir sistemini oluşturmaktadır.

Deleuze'e göre alt yapıda arzu gücü organize ederek sistemi tahakkümü altına almaktadır. Bu tahakküm altına alma halinde ideoloji yoktur, sadece arzu ve ekonomik alt yapının birliği olan gücün organizasyonu vardır. Deleuze ve Guattari burada şizo analizle kapital arzusunun sert bir eleştirisinde bulunmuşlardır. Deleuze ve Guattari'ye göre şizofrenler kapitalin örselediği, ilaçlarla baskı altına aldığı, sosyal baskı ile sınırladığı sistemin dışına çıkararak kendi arzularını üretebilenler olmaktadır. Deleuze ve Guattari için kapitalizmin yeniden yer yurt edindirme mekanizmasından sıyrılabilenler ise şizofrenlerdir (Guattari, 2007: 38-41).

Hazza çağrı çağında hayatlarımızı sürdürmekteyiz. Kapitalizmin hüküm sürdüğü çağımızın ifadelerinden birisi, "her şeyden zevk al ve sürekli olarak ye" ifadesidir (Baudrillard,2001:29). Bu konuda benzer görüşe sahip bir diğer kişi ise Sokrates'in öğrencisi Aristippos, "Her birey haz arayışı içerisindedir ve elemenden kaçır, haz yalnızca kişinin kendisi için istenir" ifadesiyle kapitalizmin doğasını ortaya koymuştur (Hançerlioğlu,1985:36). Kapitalizm sürecinde insan, hayattan haz alma çabası içerisinde, hayattan zevk alma ile özdeşleştiren, yemek yeme ve haz alma peşinde insan tipine doğru evrilmiştir. Kapitalizm, temelde kişilerin haz almaları için var olan bir haz makinesidir. Deleuze ve Guattari düşüncesine göre, kapitalizm, insan bedeninin her organını haz odaklı yeme makinesi, anal makine, konuşma makinesine dönüştüren bir mekanizmadır (Guattari, 2007: 43). Bu düşünceye paralel bir düşüncede kendini kötü hissediyorsan ye, mutsuzlukların sona ermesi yeme ile gerçekleşecektir, yegane yol tüketimdir; "tükettiğin müddetçe kendini iyi hissedersin" düşüncesidir. Bu ifadeler tüketim alanlarının bir tapınma merkezi ve eğlence mekanları haline geldiği ve her yerin muhakkak anlık tüketim merkezi olduğu günümüz dünyasının ne kadar da doğru bir yansımasıdır (Bauman, 1999: 95).

Kapitalizm ve şizofreniyi ele alan psikanaliz de, kişiler için problem teşkil eden bunalımların sistemidir, ikisinin devam edebilmesi, bunalımlara bağlıdır. Hem psikanaliz hem de kapitalizm, sorun ve krizle yaşır, bunalımlar her ikisinin de yaşamını devam ettirmeleri için elzemdir. Bu konuya destek niteliğinde olan lucrèce'in ifadesi şu şekildedir; 'iktidarlar problemlili bireylere ihtiyaç duymaktadır, bu problemlili kişilerin hastalıklarını sağlıklı kişilere de bulaştırabilmeleri için' bu problem durumu kapitalizm için de psikanaliz için de eş değerli doğru bir ifadedir. (Deleuze ve Guattari, 1990: 6). Bu bağlamda, kapitalizm ve psikanaliz, bunalımlardan beslenmektedirler. Hastalık, kontrol edilmesi gereken bir şeydir ve zaruri olarak insani ilişkilerini buna uyarlamak gerekmektedir" (Deleuze ve Guattari, 1990: 11).

Kapitalizm, toplumu "hayatın tıplaştırılması" yoluyla kişilerin sağlığında ve kişilik yapılarında önemli derecede yıkımlara sebebiyet vermiştir. Günümüzde tüm kurum ve yapılarıyla beraber ve küreselleşme ile birlikte kapitalizm tüm sosyal bedenlerde nüfus etmiştir (Deleuze ve Parnet, 1990: 195). Globalleşmenin meydana getirdiği kültür, mekanları aynileştirdiği gibi kişileri standartlaştırmış, kişileri şizoid hale getirerek onları tekdüzeleştirmiştir (Deleuze ve Guattari, 1991: 67).

Küreselleşme ile küresel güçler bireyleri tüketime yöneltmektedir. İktidar sermayenin politik yansıması olarak hayatın her alanına nüfuz etmiştir. Kapitalizmin yayılmaya başladığı 18. yüzyıldan itibaren hayat standartları ve insan bedeni iktidarın nesnesi konumunda olmuştur. Önceleri yalnızca malları ve hayatlarına el koyulabilen hukuksal tebaa mevcutken onun yerini çağımızda bedenlere bırakmıştır. İktidar materyalistleşerek özünde hukuksal olmaya bir son vermiştir. Beden ve yaşam bütünüyle iktidarın alanındadır (Foucault, 2000a: 153). Kişiler çoğunlukla iktidarın onaylayıcı amacına hizmet etmek yerine, her zaman onun aracısı durumunda olmuştur. Kapitalizmde kişiler ilkel bir atom, iktidarın tecziye ettiği çoğul ve atıl bir şey olarak; iktidarı da kişileri de bu şekilde etkisini aza indirgeyen bir yapı olarak görmek son derece yanlıştır. Bir bedenin, hareketlerin,

söylemlerin, arzuların kişiler olarak ifadesi ve kurulması tam olarak iktidarın etkisini ortaya koymaktadır. Kişiler iktidarın bir etkisi ve bununla birlikte, bir aracıdır: İktidar kurduğu kişiler üzerinden işler (Foucault, 2000b: 107). Kişilerin bedeninde onların haz ve tüketimlerine doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmeyi amaçlayan iktidar vardır. İktidar, kişilerin bedeninden geçiş yaparak onlara nüfuz etmektedir (Foucault, 2002: 43-44).

Kapitalizmde toplumlar tüm kodlar için belli beğeni biçimleri sunmaktadırlar. Kodun tadı, lezzeti yıkıcı ve zevksizdir. Kod çözümü bu noktada bir kodu anlamlandırma çabasıdır. Kod çözümü burada herhangi bir koda arkaik, folklorik ve tortusal bir görev addetmektedir. Deleuze ve Guattari kapitalizm ile şizofrenik akışların arzu akışlarının kod çözümü anlamında birbirine özdeş görülmesinin doğruluğunu tartışmaktadırlar. Kapitalizm batı medeniyetinin sanat ve bilimine can veren şizo-akışları meydana getirmektedir. Bu durum Batılı kapitalist toplumların büyük bir problem kaynağı olan şizofrenlerin üretimini de arttırmıştır. Deleuze ve Guattari şizofreninin kapitalizm ile olan bağının hayat, doğa ve ideoloji problemlerinden daha öte bir hale gelmiş olduğunu ifade etmektedirler. Deleuze ve Guattari bu anlamda batılı toplumların bir araba veyahut bir şampuan markası yaratır gibi tekdüze, aynı şizofrenler yarattığı görüşünü savunmaktadırlar. Tek fark şizoların satışının mümkün olmamasıdır. Deleuze ve Guattari şizofreninin klinik bir vaka şeklinde görülmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 266). Kapitalizm ile şizofreni arasındaki ilginin bağlamı kapitalizmin tüm toplumların sınırı olmasıdır. Kapitalizm bir kopuş meydana getirmektedir. Kapitalizm bu anlamda kodları aksiyomatikleştirmektedir. Şizofreni bu anlamda özgür bir durum olarak akışları sosyalleşmemiş organsız beden üzerindeki kesin sınırdır. Şizofreni kapitalizmin dışsal sınırı ve onun eğilimlerinin derin bir sonucudur. Kapitalizm bu sınırı geriye ittiğinde ya da yerinden ettiğinde varlığını devam ettirememektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 267)

4.AKIŞLARIN İÇKİN BİR AKSİYOMATIĞI

Şizofreni, kapitalizmin kimliği değil tam tersi olarak kapitalizmin farklılaşması, ayrılması ve ölümüdür. Parasal akışlar tam olarak şizofreniktir fakat işleyişleri yalnızca içkin aksiyomatik ilkeyle mümkündür. Bir bankacının, sanayicinin, orta veya yüksek düzey yöneticinin ve iktidarın dili şizofrenik bir dildir. Deleuze ve Guattari'ye göre kapitalizmin ve şizofreninin en iyi ifadesinin kopuş-akış olduğunu ifade etmişlerdir. Kapitalizm ahlaki ve mantıksal imkansızlık yüzünden bir kodu diğeriyle değiştirememektedir. Tüm zulüm ve terör sistemleri kapitalizm öncesi toplumsal yapılarda görülmüştür. Deleuze ve Guattari bir önceki toplumsal yapının özelliklerinin bir sonraki toplumsal yapı içerisinde sürdürülmesi neticesinde meydana gelen toplumsal manzarayı “gizli toplumlar” kavramı ile ifade etmişlerdir. Deleuze ve Guattari ifadesine göre kodların işleyişi ekonomi ekseninde gerçekleşmez. Althusser ve Balibar ifadesine göre: jüridik ve siyasal ilişkilere egemen statü verilmesidir. Feodal dönemde bu durumu rahatlıkla görebilmekteyiz. Artı değer biçimi olarak artı-emek bu emekten zaman ve süre açısından aynı olmayan bir akış meydana getirir ve neticesinde ekonomik olmayan faktörleri ortaya çıkarmak ve niteliksel olana karışmak elzem hale gelmektedir. Kendi kendine meydana gelen anlaşma ve akrabalık ilişkileri ilkel toplumlarda mevcuttu ve ekonomik güçler ve akışlar yeryüzünün tam bedenine kaydolmaktaydılar (Deleuze ve Guattari, 2004: 268–269). Tam bedenin anti-üretim örneği olarak mülk edindiği ekonomiye başvurduğu yerde sürekli işleyen bir kod mevcuttur. Arzu göstergesinin, üretime ve akış kopuşlarına dayanarak ekonomik bir gösterge olması dolayısıyla, extra ekonomik iktidarca yönetilen bir göstergenin kendisine refakat ettiğinin sebebi olmaktadır. Kapitalizmin diğer üyelerinin aynı olmamasının temel sebebi ekonomik bir örgütlenmeye malik olmasıdır. İlkellikte iktidarın belirleyiciliği söz konusu iken kapitalizmde ise ekonominin belirleyiciliği söz konusudur. Bu anlamda anti-üretim aygıtları aşkın olmaya son vermişlerdir. Tüm üretim süreci doldurmakta ve üretim süreci ile birlikte aynı alanda bulunmaktadır.

Kapitalizmin güçlü olmasının sebebi aksiyomatik işleyişinin bir neticesidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 271).

Kapitalist aksiyomatik doyumsuzdur sürekli şekilde bir öncekine yeni bir aksiyom ekleme çabası içerisindedir. Kapitalizm bu bağlamda içkin alanı ifade ederek o alanın işgal edilmesine imkan tanımaz İlkel kodlar tarafından sınırları çizilmiş teritoryal alanı ile kıyaslandığında bu yersiz-yurtsuzlaşmış alan aksiyomatik ile çizilmektedir. Kapitalist aksiyomatik bedenleri işaretlemeye gereksinim duymamaktadır. İkellikte olduğu gibi insan için bir bellek yaratmak yerine kapitalist aksiyomatik bütün bellekleri yok etme eğilimindedir. Bellek muhafazakâr bir mekân olarak bizi kapitalist dünyanın öğelerine bağlamaktadır. Tüm toplumlar bellek üretmektedir. Bir kimliğiniz olması bir belleğe de sahip olup toplumsal alanda varlığınızı muhafaza ettiğiniz anlamına gelmektedir. Bu anlamda kapitalist aksiyomatik toplumsal-dışıdır. Kapitalist aksiyomatik bütün inanç türlerini yıkma ve hiçbir şeye inanmama eğilimindedir. Kapitalizm anlamın bir neticesidir. Kapitalizm ile kişiler artık özelleşmiştir. İkellikte olduğu gibi organları ve bedeni kendisinin dışında bir güç tarafından yönetilmemektedir. Kişiler artık kendi bedensel imkanlarının performatif işleyişinin farkına varmışlardır. Her bir kişinin kişisel bir aksiyomu söz konusu olup dışarıda kalma durumu söz konusu değildir. Bu durum zulüm de terör de değildir bu bir kinizmdir. Kapitalizm kodlar ile değil de aksiyomatik aracılığıyla varlığını sürdürmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 272).

Kapitalizmin komünizmi sindirmesinin arka planında kapitalist aksiyomatik vardır. Kapitalizm devamlı yeni aksiyomlar üreterek komünizme hakim olmuştur. Bu anlamda işçi sınıfı üzerine de yeni aksiyomlar ortaya koymuştur. Kapitalizm sabit değil dinamik bir sistemdir. Devamlı olarak kendisini değişen şartlara göre uyarlayabildiği müddetçe var olabilecek bir sistemdir (Deleuze ve Guattari, 2004: 275).

Kapitalizmin erk işleyişine çalışan oedipal arzuya da kısaca değinmek gerekirse kişilerin fizyonomileri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Deleuze-Guattari için yüz-yüzsellik işaretler rejimidir, anlamlandırma rejimidir. Her yüzsellik de bir kodlama rejimidir. Sürgün oluş, çöle kaçış, yüz­süz ve özgür bir var olma bedeninin kendisinden başkası değildir (Başaran,2005:106).

Şizoid bedende her kişi kendi kodlanamayan oluşuyla daha küçük bir fark ve arzu ile anlaşılacaktır. O arzu diğerinin arzusu olmayıp, kendi organsız, kodsuz bedeninin bir ifadesidir. Televizyonlar, gazete ve dergiler kapitalizmin kodlarını parçalayarak yeni bir kod yaratmaktadırlar. Kişi bilinmek ve beğenilmek için yaratılan bu yeni kodlardan birini seçerek toplum içinde kendisine bir yer edinmektedir. Üretilen bu yeni kod veya anlam çerçevesinde yaşayan kişi kendisine takılan esrarlı kodun ününden ve tüketiminden haz duymaktadır. Kapitalist düzendeki bu kod üretimi ikili bir ayrım üzerinden inşa edilmektedir. Bu kod kadın ve erkek, fakir ya da zengin, lider ya da tebaa, heteroseksüel ya da homoseksüel..vb gibi kod ile kapitalist öznenin yüzü bu ikili ayrımdan birisine kodlanacaktır. Kapitalizmde toplumun bedeni üzerinde olup biten şey kodlanan bu yüz olmaktadır. Kişiler de bu kodlamaların bir sonucudur. Her davranış bir yüz, bir kod meydana getirmektedir. Bu kodlar saçların şekli, giyinme biçimleri, yürüme-jest ve mimikler şeklindedir. Deleuze-Guattari'ye göre bu şekildeki kodlama yer yurt edindirme anlamına gelmektedir (Deleuze ve Guattari,2004:13).

Yer yurt edinmenin ardında daha çok derinlere nüfuz eden bir yapı söz konusudur. Bu durum onun bedeni, yüzü üzerinden akan bir şeylerin olmasıdır. Kodlamalar ve yer yurt edinen değerler aracılığıyla bir akış ortaya çıkmaktadır. Bu akışa uymayan şeyler oluştuğunda, akışın yönünü ve boyutunu zedelemektedir. Bu zedelenme ile kastedilen sosyal makineden ayrıştırılmadır, kodlama rejimine aykırı bir hal olmaktadır. Bu duruma örnek olarak kadınların, çocukların, göçmenlerin, azınlıkların, eşcinsellilerin, ötekilerin ötekileştirilen farklılıkları gösterilebilmektedir (Goodchild, 1996:260).

Kapitalizm ile birlikte yaşam ve beden iktidar nesnelere dönüşmüştür. İktidarın materyalistleşmesi söz konusudur. Esasında hukuksal olma durumuna bir son verilmiştir. Beden, hayat gibi bu gerçek nesnelere incelemek mecburiyetine tabii tutularak yaşam iktidarın alanına girmiştir (Foucault, 2000a: 153).

Kişiler daima iktidarın atıl ve onaylayıcı amaçları değil, tam aksine daima iktidarın bir aracı olmuştur. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, iktidar kişileri bir amaç yolu olarak kullanmaktadır. “Kişiyi ana bir çekirdek, ilkel bir atom, iktidarın uygulandığı ya da cezalandırdığı çoğul ve atıl bir şey olarak; iktidarı da kişileri bu şekilde baskısı altına alan ya da parçalayan bir şey olarak görmemek esas olmaktadır. Bedenin, hal ve tavırların, ifadelerin, arzuların kişileri olarak tanımlanması ve kurulması tam olarak iktidarın birincil etkilerindedir. Kişi iktidarın dışında ve karşısındaki şey değil, iktidarın en temel etkinlik aracı olmaktadır. Kişiler iktidarın bir etkisi ve aynı zamanda, bir etkisi olduğu ölçüde de aracı olmaktadır. İktidar kurduğu birey üzerinden işlemektedir. Bu bağlamda şizofreniler yaratmak ve psikanaliz yoluyla düşüncelerini yaymak misyonu üstelenen iktidar bu söz konusu amaçlarında başarılı olacaktır (Foucault, 2000b: 107).

5. SONUÇ

Kapitalizm değişen koşullar neticesinde kendini yenileme konusunda diğer sistemlere nazaran daha başarılıdır. Kapitalizm hakim bir kodun olmaması neticesinde mikro toplumsal birimlere ulaşma amacı taşımaktadır. Kapitalist iktidar psikanaliz aracılığıyla kişilerin zihinlerini tahakküm altına alma isteği içerisindedir. Ego bizim farkında olmadan küreselleşmenin içimize yerleştirdiği kapitalizme hizmet eden bir ajandır.

Anti-Oedipus yapıtında Deleuze ve Guattari Marksist devlet çözümlemesinin yanı sıra Devleti, kapitalizmin meydana gelmesinde çok kritik bir konuma koymaktadırlar. Kapitalizmin aksiyomu, akışların mantığı ile hareket etmektedir. Yeni üye bürokratik akışlar, sermaye akışları, prestij akışları, para ve stok akışları gibi bir sürü yeni kaynağın ilgisi dahilinde gelişme göstermektedir. Devlet, bu akışların hepsini Barbar makinenin bürokratik kayıtlarıyla isimlendirememektedir. Aksiyomatik bu noktada kapitalist makinenin yeni mantığı şeklinde meydana gelmektedir. Reklamcılık, finansal sermayenin sanal dağılımı, kimlik yaratım süreci ya da müzik ve eğlence endüstrileri bu aksiyomatik aracılığıyla işleyebilmektedir. Aksiyomatik, bir şeyi önce yurdundan alır ve serbestçe akışına olanak tanıyarak onu kendi kategorileri dahilinde yerli-yurtlulaştırır. Günümüzde müzik endüstrisinin “dünya müziği” kategorisini inceleyecek olursak Hint ritüel müziği ya da Endülüs müziği dünya müziği veya etnik müzik etiketiyle pazarlanabilmektedir. Aksiyomatik öncelikle bu yerelliği ele geçirerek onun serbest akışı için kayıt endüstrisinin teknolojik aksiyomlarını kullanır. Bu aşamada reklamcılık ve pazarlama aksiyomları kullanılmaktadır. Artık hem Hint ritüel müziği hem de Endülüs müziği tüketilebilmektedir. Tüketim aksiyomları, her türlü tüketim aracından faydalanarak bu tüketim toplumunun zeminini hazırlamıştır. Küreselleşme döngüsü içerisinde kapitalist makine, yereli ve farklılığı kaynaştırarak onu sermayenin alanına dahil etmiştir.

Kapitalizmin varlığını sürdürmesi üretilen metallerin satılması ile doğrudan ilişkilidir. Kapitalizmin, bireyleri devamlı şekilde tüketime yönlendirmesinin sebebi bu durumdur. Kapitalizmin hüküm sürdüğü sistemde kişiler aşırı derecede tüketen ve tükettiğinin farkında olmayan yaratıklar olarak isimlendirilmektedir. Bu bağlamda kapitalizme bedeni oburlaştırma tasarımı da denebilmektedir. Kapitalizm, yarattığı tüketim kültürü sayesinde kişileri bilinçsizce tüketime sevkeden ve bu şekilde şizofrenler üreten bir sistemdir.

Kapitalist üretim biçimi öncesi beden çok önemsenen bir olgu değilken kapitalizm ile çağımızda beden önemli bir öge haline gelmiştir. Orta çağda beden devamlı şekilde aşığılanmıştır.

Büyük Gregorius bedeni, “ruhun şu iğrenç giysisi” olarak görmüş Saint Louis Joinville ise bedeni kişinin ölmesi ile kurtulacağı cüzam olarak görmüştür. Ortaçağ kişilerinin örnek aldığı keşişlerin çile uygulamalarında da beden sürekli aşağılanan bir meta olarak görülmüştür (Goff, 1999: 283).

Kapitalizmin tüketim ve gösteriş üzerine kurulu olmasının bir sonucu olarak önem kazanan bedenin tüketim kültürü olması, bedenin haz alması ile doğrudan ilişkilidir. Beden ile alınan bu haz, cinsel ve fiziksel egzersizden alınan hazları içermektedir. Artık, tartışmasız özel mülk olan beden, heyecan verici, büyüleyici, çıldırtıcı ve mest edicidir (Bauman, 2001: 157-159). Deleuze ve Guattari'nin ele aldığı tüketim toplumunun kapitalizm anlayışı da bedenin hazzı ile doğrudan ilişkilidir.

Toplumsal dünyanın işleyiş kuralları iktidarın belirleyiciliğinde gerçekleşmektedir. İfade etmek, anlamak, anlamlandırmak, tepki vermek, düzenleyici ve kural koyucu iktidarın alanında olduğumuzu bize hatırlatmaktadır. Şizoanalizin masum bir şey olmadığını, “sivil” olmadığını anlaşılması elzemdir. Öğretmenler, idareciler, imamlar sivil değildir. Evlilik müessesesi, iş yaşamı, ibadet alanları sivil değildir tıpkı kapitalist olmanın sivil olmadığı gibi. Bir şekilde bir markete gidip aldığımız ürünün ücretini ödediğimizde paranın geçerliliğini vurgulayarak dünyaya kapitalizmi ve kapitalist olduğumuzu duyururuz. Bu bağlamda kapitalist iktidarın tahakkümü gündelik yaşamı kurumsallaştırma üzerinedir. Devrim sadece gündelik yaşamdaki pratiklerin yıkımı ile gerçekleşebilir. Şizonun eylem rejimi kendisine model alan bir kültürel devrim ile mümkün olacaktır. Toplumsal alan siyasi bir hale bürünmüştür. Kapitalist iktidar “ideoloji” ile bir toplumsal değer yaratma eğiliminde olup bu bağlamda bir kontrol amacı güderken, psişik alanın kontrol mekanizmasını da psikanalize bırakmıştır. Psikanaliz üzerindeki bu kapitalizmi hiçbir şekilde atamayacağından dolayı psikanaliz kapitalist devletin dinidir. Küreselleşme çağında ve kapitalizmin hüküm sürdüğü günümüzde psikanalistler de son rahiplerdir. Deleuze ve Guattari bu eseri ile bize kapitalizm ile psikanalizin nasıl iç içe olduğunu anlatarak bir bilinçlendirme sağlarken bizlere verdiği “bilinçdışını yok edin” ana fikrini kaçırmamak dileğiyle...

KAYNAKÇA

- AKAY, A. (1991). “Tekil Düşünce”, Afa Yayınları, İstanbul.
- BAUDRILLARD, J. (2001).” Baştan Çıkarma Üzerine”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (1999). “Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2001) “Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlak Denemeleri”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAŞARAN, M. (2005), “Kurbansal Sunu”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DELEUZE, G. (2005). “Kapitalizm ve Şizofreni”, Araf Yayıncılık, Ankara.
- DELEUZE, G ve GUATTARI, F. (1990).” Kapitalizm ve Şizofreni 1- Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinesi”, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- DELEUZE, G ve PARNET, C. (1990). “Diyaloglar”, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, M. (2000a). “Özne ve İktidar-Seçme Yazılar 2”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, M. (2000b). “Entelektüelin Siyasi İşlevi-Seçme Yazılar 1”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, M. (2002). “Toplumunu Savunmak Gerekir”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GOFF, J, L. (1999). “Orta çağ Batı Uygarlığı”, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- GOODCHILD, P. (1996). “Deleuze ve Guattari: Arzu Politikasına Giriş”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HOLLAND, W. E. (2005). “Şizofreniden Toplumsal Denetime, Gilles Deleuze’de Toplum ve Denetim İçinde”, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- HOLLAND, W. E. (2006). “Deleuze ve Guattari’nin Anti-Oedipus’u”, Otonom Yayınları, İstanbul.